

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผัง ของวัดในล้านนา

An Analytical Study of The Cosmological Concept as Found in The Layout of Lan Na Temples

ชุตินา สุคันธสิริกุล, เทพประวิณ จันทร์แรง

Chutima Sukanthasirikul, Thepprawin Chanreang

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

วิโรจน์ อินทนนท์

Viroj Inthanon

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, E-mail: chutima.sukanthasirikul@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการวางผังของวัดในล้านนา 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา โดยการวิจัยดังกล่าวเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส นักวิชาการ และปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา ได้รับแนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู แล้วนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา 2) สำหรับการวางผังของวัดในล้านนา ถ้าเป็นวัดหลวง จะมีลักษณะการวางผังวัดที่ใช้แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ชัดเจน โดยรูปแบบการวางประกอบด้วย องค์พระธาตุเจดีย์ วิหาร สำคัญมากที่สุด มีวิหารตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางของวัด และเรียงตัวอาคารตามแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ส่วนวัดราษฎร์มีลักษณะการวางผังวัดที่เน้นการ

ใช้สอยมากกว่า ให้ความสำคัญกับวิหารมากกว่า 3) การวางผังแสดงให้เห็นถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ขององค์ประกอบในวัด เรียกว่า พระรัตนตรัยในล้านนา หรือช่วงแก้วทั้งสาม ได้แก่ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ กล่าวคือ มีวิหารเปรียบได้กับตัวแทนของพระพุทธเจ้า มีหอธรรมเปรียบได้กับตัวแทนของพระธรรม และมีกุฏิสงฆ์เปรียบได้กับตัวแทนของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม การวางผังวัดทั้ง 2 ประเภทของล้านนา อันได้แก่ วัดหลวง และวัดราษฎร์ก็ยังคงเน้นความสำคัญของ พระธาตุเจดีย์หรือวิหารเป็นหลัก ซึ่งหมายถึง การให้ความสำคัญต่อพระพุทธเจ้ามากกว่าพระธรรมและพระสงฆ์

คำสำคัญ : จักรวาลวิทยา, การวางผังวัด, วัดในล้านนา

Abstract

This research is of three objectives: 1) to examine the concept of cosmology in Buddhism, 2) to investigate the concept of temple planning in Lan Na, 3) to analyze the concept of cosmology that appeared in the layout of temples in Lan Na. This research was conducted by the qualitative research method included the In-depth Interview to the Buddhist monks and Buddhist scholars. All data were presented by the descriptive method.

The Finding are that: 1) the concept of cosmology in Buddhism derived from Brahmanism - Hinduism then be improved to suit the Buddhist doctrine. 2) Royal temples in Lan Na show a direct use of cosmological concepts in their layout, particularly in the patterns of the most significant buildings, the stupa and the Vihara located in the middle of temple and the alignment of the temple buildings on an east-west axis. In contrast, the layouts of civil temples focus more on functionality than the direct use of cosmological concepts. The layout of civil temples attaches unusually considerable importance to the Vihara. 3) The view that civil temple planning in Lan Na may make use of the principles of the Triple Gem for temple layouts that present the symbolic meaning of the temple's elements: the Vihara referring to the Buddha; the monastery library signifying to the Buddhist

Doctrines or Dhamma; and the monks' cell characterizing to the Sangha Community. However, as a principle, the layouts of both kinds of temple, royal and civil, still stress the importance of the Stupa and Vihara, attaching greater importance to the Buddha than the Dhamma and the Sangha.

Keywords : Buddhist Cosmology, The layout of temple, Lan Na temples

บทนำ

มนุษย์ในโลกทุกยุคสมัยต่างเกิดมาพร้อมกับความสงสัยใคร่รู้ในสิ่งต่างๆ รอบตัวอยู่เสมอ ในช่วงแรกเกิด มนุษย์ยังไม่อาจจำความได้ว่าตนเองคิดอะไรอยู่ในขณะนั้น แต่เมื่อมนุษย์เริ่มฝึกพูด การตั้งคำถามต่อสิ่งต่างๆ กับพ่อแม่จึงตามมา และเมื่อมนุษย์เติบโตขึ้น ความสงสัยในสิ่งต่างๆ ยังคงมีอยู่ หากเรื่องที่มนุษย์มีความสงสัยนั้นย่อมแตกต่างจากวัยเด็ก หนึ่งในบรรดาเรื่องเหล่านั้น คือ การกำเนิดโลกและจักรวาล ซึ่งเรื่องดังกล่าวมีผู้ให้ความสนใจศึกษาผ่านทางศาสตร์ต่างๆ อาทิ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ปรัชญา และศาสนา โดยเหตุที่มีการศึกษาเรื่องนี้้อย่างแพร่หลาย นั้นเป็นเพราะมนุษย์ได้ดำรงชีวิตอยู่ในโลกและจักรวาล จึงมีความต้องการที่จะศึกษาเพื่อตอบข้อสงสัย

ในทางพระพุทธศาสนา เรื่องโลกและจักรวาล พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในหลายพระสูตร หนึ่งในพระสูตรที่สำคัญและมีผู้ให้ความสนใจและศึกษาเป็นจำนวนมาก นั่นคือ อคคัญสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อค้ำหลักวาระ แต่ก็มีกล่าวถึงเรื่องของการกำเนิดของโลกและจักรวาลไว้โดยใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบบรรยายโวหาร รวมถึงได้นำนิทานสมัยโบราณเกี่ยวกับการกำเนิดโลกมาเล่าประกอบอย่างพิสดาร (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2558: 3) ดังความตอนหนึ่งในพระสูตรที่กล่าวว่า

“...วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยนั้น ทัวทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมนอนธการ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวัน ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือน ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หลิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า ‘สัตว์’ เท่านั้น...” (ที.ปา. 11/120/89)

จะเห็นได้ว่า การนับถือพระพุทธศาสนาในไทยและในล้านนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตโดยผสมผสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ทำให้เกิดระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบเฉพาะในแต่ละ

ท้องถิ่น ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาปรากฏให้เห็นเด่นชัดผ่าน การสร้างวัดที่มีคุณค่าทางจิตใจอันเกิดจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในทุกชนชั้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการวางผังของวัดในล้านนา และมีความต้องการที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา ซึ่งจะศึกษาการวางผังวัดทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ โดยวัดหลวง ได้แก่ วัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ส่วนวัดราษฎร์ ได้แก่ วัดอินทราวาส (วัดต้นเกว๋น) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน วัดเสลา รัตนปัทมทาราม (วัดไหล่หินหลวง) อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง วัดเหล่านี้ล้วนมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ และเกิดขึ้นในยุคสมัยที่ใกล้เคียงกัน อันมีความสัมพันธ์กับคติจักรวาลในการวางผังวัดเป็นอย่างมาก ดังนั้นวัดที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษาจึงน่าจะมีส่วนช่วยในการสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจ และเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไปได้

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการวางผังของวัดในล้านนา
- 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย มีขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

- 1) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้ศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก พร้อมทั้งศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย ซึ่งศึกษาและรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2539

รวมทั้งพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2552

- 2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์

จำนวน 18 รูป/คน

4) นำข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงตามลำดับของวัตถุประสงค์

5) สรุปข้อมูลแล้วนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1) แนวคิดจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา

(1) ความหมายของจักรวาล

จักรวาลในพระไตรปิฎก หมายถึง ความหมายของจักรวาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กล่าวว่า “จักรวาล” มีคำที่ใช้ในบริบทที่แตกต่างกันไป อาทิ คำว่า “โลก” ใช้เฉพาะในเรื่องจักรวาล เป็นโอกาสโลก บ้างก็ใช้คำว่า “โลกธาตุ” บ้างก็ใช้คำว่า “จักรวาล” หรือ “จักรวาล” ซึ่งคำว่า “โลก” ต้องดูบริบทการตีความว่าใช้ในความหมายใด นั้นอาจหมายถึงโลก หรือจักรวาลก็ได้ ซึ่งความหมายของจักรวาลในภาษาบาลี ใช้คำว่า “จกฺกฺวฬ” มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “จักรวาล” โดยอรรถวิเคราะห์ว่า “ไป” คือ เป็นไปหรือเคลื่อนหมุนไปราวกับล้อของรถ หมายความว่า เป็นวงกลมราวกับล้อของรถ คำจำกัดความเหล่านี้ พอที่จะสรุปความหมายของจักรวาลได้ว่า “โลกธาตุหนึ่ง” ก็คือ “จักรวาลหนึ่ง” ทั้งนี้ประเภทของจักรวาล แบ่งได้ 3 ประเภท กล่าวคือ จุลสหัสสีโลกธาตุ (โลกธาตุขนาดเล็ก) มีหนึ่งพันจักรวาล มัชฌิมสหัสสีโลกธาตุ (โลกธาตุขนาดกลาง) มีหนึ่งล้านจักรวาล ส่วนตีสหัสสีโลกธาตุ (โลกธาตุขนาดใหญ่) มีหนึ่งล้านล้านจักรวาล ซึ่งพระพุทธเจ้าสามารถแผ่รัศมีของพระองค์ไปทั่วโลกธาตุขนาดใหญ่แสนโกฏิจักรวาลให้เหล่าสรรพสัตว์ได้ยินเสียงของพระองค์ได้

(2) ลักษณะของจักรวาล

ลักษณะของจักรวาลมีลักษณะกลมเหมือนล้อของรถ และมีการลุ่มลึกเหมือนแอ่ง ซึ่งลักษณะของจักรวาลปรากฏในสังขารุปัตติสูตร โดยพระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าโลกธาตุมีลักษณะเป็นทรงกลมเหมือนผลมะขามป้อม

(3) องค์ประกอบของจักรวาล

องค์ประกอบของจักรวาลในพระไตรปิฎก ในจักรวาลหนึ่งๆนั้นจะประกอบด้วยดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรและให้แสงสว่างไปยังทั่วทิศต่างๆได้ ซึ่งโลกธาตุแบ่งเป็น 3 ขนาด ได้แก่ โลกธาตุขนาดเล็ก โลกธาตุขนาดกลาง และโลกธาตุขนาดใหญ่ แต่ละขนาดของโลกธาตุ จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ นั่นคือ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เขาสิเนรุ ชมพูทวีป

อปรโคยานทวีป อุตตรกู่ทวีป ปุพพิเททวีป มหาสมุทรทั้ง 4 ท้าวมหาราช เทวโลกชั้น จาตุมหาราช เทวโลกชั้นดาวดึงส์ เทวโลกชั้นยามา เทวโลกชั้นดุสิต เทวโลกชั้นนิมมานรดี เทวโลกชั้นปรนิมมิต วสวัตดี และพรหมโลกเช่นเดียวกัน หากแต่มีจำนวนที่ไม่เท่ากัน นั่นคือ โลกธาตุขนาดเล็กมีอย่างละหนึ่งพัน (โลกมนุษย์ถือเป็นโลกธาตุขนาดเล็ก) โลกธาตุ ขนาดกลางมีอย่างละหนึ่งล้าน และโลกธาตุขนาดใหญ่มีอย่างละล้านล้าน

(4) โครงสร้างของจักรวาล

โครงสร้างของจักรวาลในพระไตรปิฎก ประกอบด้วย แผ่นดิน น้ำ ลม เชาสินธุ (เขาพระสุเมรุ) ภูเขา สัตตบริภณห์ ภูเขาหิมวันต์ (ภูเขาหิมพานต์) ภูเขาจักรวาล (ภูเขาจักรวาล) ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภพดาวดึงส์ ภพอสูร อเวจีมหานรก (อเวจีมหานรก) ทวีปใหญ่ 4 ทวีป ทวีปเล็ก โลกัณตนรก (โลกัณตริกนรก) มหาสมุทร 4 เทวโลกอีก 5 ชั้น นอกจากภพดาวดึงส์ที่กล่าวแล้ว นรกภูมิที่เหลือจากที่กล่าวแล้ว และพรหมโลก 20 ชั้น โดยองค์ประกอบของจักรวาลทั้งหมดนี้ต่างมีเขาพระสุเมรุหรือเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ล้วนได้กล่าวถึงภพและภูมิ หรือสถานที่รองรับการเกิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายที่จะไปเกิดใหม่ได้ โดยจำแนกออกเป็น 3 ภพ และภูมิโดยละเอียดที่สัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏนี้ ยังต้องตายเกิดออกเป็น 31 ภูมิ จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนา (Buddhist Cosmology) นั่นเอง

2) แนวคิดการวางผังของวัดในล้านนาทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ มี

ลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

(1) แนวแกนหลักมีซุ้มประตูโขงเป็นทางเข้าวัด เป็นแบบแผนที่มีความนิยม อาทิ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

(2) การวางผังของเจดีย์ให้เป็นจุดศูนย์กลาง ส่วนประตูโขง วิหาร และเจดีย์ จะเป็นแนวเส้นตรง

(3) การสร้างวิหารจะต้องหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก

(4) วัดในล้านนานิยมสร้างกุฏิ หอไตร อุโบสถอยู่ข้างๆวิหาร

(5) วัดในล้านนาไม่นิยมสร้างป่าช้าอยู่ภายในบริเวณวัดเหมือนทางภาคกลาง

(6) วัดในล้านนาให้ความสำคัญต่อสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสมากกว่าเขตสังฆาวาส

(7) องค์ประกอบรวมภายในวัดของล้านนา ได้แก่ กำแพงวัด ประตู่หรือซุ้มโขง วิหาร เจดีย์ (บางวัดมีอุโบสถ) หอไตร กุฏิ ศาลา หอระฆัง ต้นโพธิ์ หอเสื่อวัด ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยมีคติของความเชื่อเรื่องการวางผังวัดให้เป็นเสมือนการจำลองศูนย์กลางของจักรวาล

3) วิเคราะห์แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา

การสร้างวัดในล้านนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วัดหลวงที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้าง และวัดราษฎร์หรือวัดที่สามัญชนทั่วไปเป็นผู้สร้าง การสร้างวัดหลวงและวัดราษฎร์นั้นมีความแตกต่างกันที่เห็นได้ นั่นคือ วัดหลวงถูกสร้างและตั้งอยู่ในเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นแหล่งรวมช่างฝีมือในการสร้างวัด ลักษณะเด่นของวัดในล้านนามีการวางผังวัดเป็น 3 ส่วนใหญ่เช่นเดียวกับภาคอื่นๆของไทย ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ หากแต่มีรายละเอียดขององค์ประกอบในการวางผังวัดที่แตกต่างกัน โดยเขตพุทธาวาสในล้านนาเป็นที่ตั้งของสถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง หอระฆัง ซุ้มโขง ศาลาบาตร ในเขตพุทธาวาสมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ พระธาตุเจดีย์ หรือพระวิหารเป็นประธานของวัด ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นองค์พระประธาน ส่วนภายในองค์พระธาตุเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า วัดในล้านนาถือว่าพระธาตุเจดีย์และพระวิหารเป็นอาคารหลัก ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นพยานคอยรับทราบการประกอบศาสนกิจภายในวัด ประการสำคัญ การวางผังวัดในล้านนาที่สมบูรณ์มักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว และศาลาบาตร มีประตูทางเข้า 4 ทาง ทางเข้าหลักของวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือทางแม่น้ำ ประตูทางเข้าหลักทางทิศตะวันออกมีซุ้มประตูโขง ตกแต่งด้วยลวดลายดอกไม้หรือสัตว์ในป่าหิมพานต์ บันไดทางขึ้นมีราวบันไดนาครทอดตัวยาวจากซุ้มประตูโขง ในเขตพุทธาวาสนั้นจะมีพระวิหาร พระธาตุเจดีย์ ซุ้มโขง และบันไดทางขึ้น เหล่านี้จะตั้งอยู่ในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก โดยรอบอาจมีอาคารอื่นๆประกอบ อาทิ พระอุโบสถ หอไตร พระวิหารขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังมีลานทรายอยู่ล้อมรอบตัวอาคารต่างๆภายในวัด ซึ่งสามารถแทนค่าเป็นมหาสมุทรสี่พันด้นได้นั้น ถือเป็นจุดเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของวัดในล้านนา

แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา ซึ่งผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาวัดหลวงและวัดราษฎร์ใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง ดังที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น ในส่วนการวางผังของวัดหลวง ได้แก่ วัดเชียงใหม่

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีได้เน้นแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลคติในการวางผังตั้งเช่น วัดหลวง เนื่องจากการวางรูปแบบอาคารต่างๆของวัดในบางส่วนมิได้ถูกจัดวางตำแหน่ง ทิศทางให้สอดคล้องกับรูปแบบพุทธจักรวาลคติในการวางผังวัด หรือรูปแบบเฉพาะของ พุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดในล้านนาแต่อย่างใด เนื่องจากวัดเชียงมั่นมีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด หากแต่ก็สามารถแทนค่าแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาได้ในบางส่วน กล่าวคือ มีเจดีย์ช้างล้อม เป็นหลักประธานของวัด เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ และมีวิหารหลวง เปรียบได้กับชมพูทวีป ในแง่หนึ่งหากมองตำแหน่งที่ตั้งด้านกายภาพ ก็สามารถแทนค่า วิหารหลวงแห่งนี้เป็นบุพผ วิเทหทวีป (ทิศตะวันออก) ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราได้ด้วย เนื่องด้วยตัวอาคารหันหน้าไปยังทิศ ตะวันออก

ส่วนวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง พบว่ามีแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา ที่ปรากฏในการวางผังวัดอย่างชัดเจน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีการวางผังที่สามารถแทนค่าคติจักรวาลในทางพระพุทธศาสนาได้ วัดแห่งนี้มีการวางผังอาคารในเขต พุทธาวาส มีแนวแกนหลักของวัด คือ พระธาตุเจดีย์หริภุญชัยและวิหารหลวง โดยพระธาตุ เจดีย์หริภุญชัยเป็นประธานของวัด หรือศูนย์กลางของวัด เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ ตามทิศ ต่างๆเป็นที่ตั้งของวิหาร ประกอบด้วยด้านทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของวิหารหลวงที่มีความ สำคัญรองลงมาจากพระธาตุเจดีย์ วิหารหลวงเปรียบได้กับชมพูทวีป ในแง่หนึ่งหากมอง ทางด้านกายภาพ ก็สามารถแทนค่าวิหารหลวงแห่งนี้เป็นบุพผวิเทหทวีป (ทิศตะวันออก) ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราได้ด้วย เนื่องจากตัวอาคารหันหน้าไปยังทิศตะวันออก ส่วนทิศเหนือได้เป็นที่ตั้งอาคารที่มีความ สำคัญรองลงมา เปรียบได้กับทวีปทั้ง 4 ที่อยู่รายล้อมเขาพระสุเมรุ ในคติจักรวาล ทางวัดได้ ตั้งวิหารทิศที่มีความสำคัญ ประกอบด้วย วิหารพระเจ้าละโว้อยู่ทางทิศเหนือ วิหารพระเจ้า ทนใจอยู่ทางทิศตะวันตก วิหาร พระพุทธอยู่ทางทิศใต้ ทิศดังกล่าวมีความสำคัญเปรียบ ได้กับชมพูทวีป ซึ่งเป็นเพียงทวีปเดียวที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาประสูติ ตรัสรู้ สั่งสอน เวไนยสัตว์ นอกจากนี้ ยังปรากฏกำแพงแก้ว (กำแพงล้อมรอบเขตพุทธาวาส) และมีซุ้มโขง (ซุ้มโขงทำสิงห์) เป็นตัวกำหนดดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ภายในเขตพุทธาวาส เปรียบได้กับ กำแพงของจักรวาล ทั้งนี้ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหารไม่ปรากฏลานทรายที่แทนค่า

เป็นมหาสมุทรสี่พันตร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีทัศนะว่าวิหารหลวงของวัดแห่งนี้ควรแทนค่าเป็นปูพพิเททหีบได้มากกว่า สืบเนื่องจากวัดพระธาตุหริภุญชัยมีวิหารพระพุท ที่เปรียบได้กับชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ของวัดอยู่แล้ว

วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีการวางผังที่สามารถแทนค่าคติจักรวาลในทางพระพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกับวัดพระธาตุหริภุญชัย หากมีความชัดเจนมากกว่า กล่าวคือ การวางผังอาคารในเขตพุทธาวาส พระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดเปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ อีกทั้งพระเจดีย์ยังเป็นที่บรรจุพระเกศาธาตุ ถือเป็นการจำลองเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนวิหารหลวงเปรียบได้กับชมพูทวีปในแง่หนึ่งหากมองทางด้านกายภาพ ก็สามารถแทนค่าวิหารหลวงแห่งนี้เป็นปูพพิเททหีบ (ทิศตะวันออก) ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ด้วย เนื่องจากตัวอาคารหันหน้าไปยังทิศตะวันออก ส่วนทิศเหนือ-ใต้เป็นที่ตั้งอาคารที่มีความสำคัญรองลงมา เปรียบได้กับทวีปทั้ง 4 ที่อยู่รายล้อมเขาพระสุเมรุ ในคติจักรวาล ทางวัดได้ตั้งวิหารทิศที่มีความสำคัญ ประกอบด้วย วิหารน้ำแต้ม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เปรียบได้กับอูตตรกุรทวีป วิหารละโว้ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก เปรียบได้กับอปรโคยานทวีป และวิหารพระพุท ตั้งอยู่ทางทิศใต้ เปรียบได้กับชมพูทวีป ส่วนลานทราญโดยรอบเขตพุทธาวาสเปรียบได้กับมหาสมุทรสี่พันตร มีระเบียงคด (ศาลาบาตร) ล้อมรอบเขตพุทธาวาสที่เปรียบได้กับกำแพงจักรวาล นอกจากนี้ องค์ประกอบของวัด พระธาตุลำปางหลวงนอกเหนือจากที่กล่าวมา ยังสามารถสื่อถึงจักรวาลย่อยซ้อนทับรวมกันเป็นจักรวาลใหญ่หรือที่เรียกว่าอนันตจักรวาลอยู่ภายในวัดแห่งนี้อีกด้วย ผู้วิจัยมีทัศนะว่าวิหารหลวงของวัดแห่งนี้ควรแทนค่าเป็นปูพพิเททหีบได้มากกว่า สืบเนื่องจากวัดพระธาตุลำปางหลวงมีวิหารพระพุท ที่เปรียบได้กับชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ของวัดเช่นเดียวกับวัดพระธาตุหริภุญชัย

ส่วนวัดราษฎร์ที่ได้ศึกษา พบว่ามีจำนวน 2 วัด ที่มีได้เน้นแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัด และมีจำนวน 1 วัด ที่มีแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังอย่างชัดเจน ประการแรก วัดอินทราวาส (วัดต้นเกว่น) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ การวางผังวัดแห่งนี้ไม่ครอบคลุมความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ โครงสร้างของจักรวาลในทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด เนื่องจากมีองค์ประกอบของวัดบางส่วนที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจักรวาล อีกทั้งยังไม่สามารถแทนค่าสัญลักษณ์ตามแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาได้อย่างชัดเจน เพราะสามารถนำแนวคิดดังกล่าวไปแทนค่าองค์ประกอบของวัดได้หลายอย่าง อาทิ วัดอินทราวาสไม่ปรากฏเจดีย์ที่

เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ หากแต่ยังมีศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) ที่สามารถเปรียบได้กับเขาพระสุเมรุที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล เนื่องจากศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) มีความสำคัญเทียบเท่าพระเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า แต่ในทางตรงข้ามก็ไม่สามารถแทนค่าเป็นเขาพระสุเมรุตามแนวคิดจักรวาลได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของวัด ซึ่งอาจมองศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) เป็นเพียงสิ่งก่อสร้างตามแนวทิศเสริมทั้ง 4 ก็ได้ ส่วนวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา สามารถเปรียบได้กับชมพูทวีป เนื่องด้วยภายในวิหารปรากฏพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่เป็นองค์พระประธาน เสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการรับรู้การประกอบศาสนพิธีต่างๆ ทว่าหากมองในแง่บริบททางตำแหน่งที่ตั้ง ก็สามารถแทนค่าวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาของวัดอินทราวาสเป็นบุพพวิเทหทวีป ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ด้วย เพราะตัวอาคารหันหน้าไปยังทิศตะวันออก อีกทั้งวัดแห่งนี้ยังมีระเบียงคด (ศาลาบาตร) ที่ล้อมรอบวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา เปรียบได้กับกำแพงจักรวาล อย่างไรก็ตาม หากแทนวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาเป็นเขาพระสุเมรุ ระเบียงคด (ศาลาบาตร) รอบวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาจะเปรียบได้กับทวีปใหญ่ทั้ง 4 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุได้ แต่ในทางกลับกันก็อาจไม่สามารถแทนค่าระเบียงคด (ศาลาบาตร) ของวัดเป็นทวีปใหญ่ทั้ง 4 ได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากขาดระเบียงคด (ศาลาบาตร) ทางทิศตะวันออก นอกจากนี้ การวางผังวัดอินทราวาสไม่ปรากฏวิหารทิศที่สามารถเปรียบได้กับทวีปใหญ่ทั้ง 4 เช่นกัน และไม่ปรากฏซุ้มประตูโขง แต่วัดอินทราวาสก็มีลานทรายล้อมรอบวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา ระเบียงคด (ศาลาบาตร) และศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) อันเปรียบได้กับมหาสมุทรสี่พันดระ

วัดหนองเงือก อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน การวางผังวัดแห่งนี้ไม่ครอบคลุมความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ โครงสร้างของจักรวาลในทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด เนื่องจากมีองค์ประกอบของวัดบางส่วนที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจักรวาล อีกทั้งยังไม่สามารถแทนค่าสัญลักษณ์ตามแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาได้ทั้งหมด วัดหนองเงือกมีการวางตำแหน่งของเจดีย์ให้เป็นหลักประธานของวัดหรือจุดศูนย์กลางของวัด มีวิหาร และมีประตูซุ้มหรือประตูโขง อยู่ในตำแหน่งที่เป็นแนวเส้นตรง โดยวัดหนองเงือกปรากฏเจดีย์ที่เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาล มีวิหารตั้งอยู่ทางด้านหน้าของเจดีย์ เปรียบได้กับชมพูทวีป ซึ่งเป็นทวีปที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นเพียงทวีปเดียวที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาประสูติ ตรัสรู้ และสั่งสอนเวไนยสัตว์ อีกทั้งภายในวิหารยังปรากฏพระพุทธรูปที่เป็นองค์พระประธาน เสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการรับ

รู้การประกอบศาสนพิธีต่างๆ ทว่าหากมองในแง่บริบททางตำแหน่งที่ตั้ง ก็สามารถแทนค่าวิหารของวัดหนองเงือกเป็นปูพพิเททหวิป ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ด้วย เนื่องจากตัวอาคารหันหน้าไปยังทิศตะวันออก และแม้ว่าวัดหนองเงือกจะเป็นวัดราษฎร์ แต่ปรากฏซุ้มประตูโขงที่มีความสวยงามเหมือนวัดหลวง สามารถแทนค่าจักรวาลวิทยาในทางพระพุทธศาสนาได้ เนื่องจากซุ้มประตูโขงเป็นเสมือนประตูที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ และมีความหมายสื่อถึงป่าหิมพานต์ เปรียบเหมือนเส้นทางที่เดินไปสู่เขาพระสุเมรุ ประตูซุ้มหรือประตูโขงของวัด หนองเงือก ประกอบด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด สัตว์ป่าหิมพานต์ อาทิ นาค หงส์ กินรี รวมถึงตัวแทนสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ทั้งนี้ ในอดีตวัดหนองเงือกเคยมีศาลาบาตร (ระเบียงคด) แต่ ณ ปัจจุบันไม่หลงเหลือให้เห็น ดังนั้นจึงไม่สามารถแทนค่าแนวคิดทางจักรวาลที่ปรากฏในการวางผังวัดได้ทั้งหมด

ส่วนวัดเสลารัตนปัพพตาราม (วัดไหล่หินหลวง) อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง แม้ว่าจะเป็นวัดราษฎร์ หากแต่การวางผังวัดสามารถแทนค่าความหมาย องค์ประกอบโครงสร้างของพุทธจักรวาลวิทยาได้อย่างชัดเจนกล่าวคือ มีเจดีย์ที่เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ มีวิหารทรงพื้นเมือง เปรียบได้กับชมพูทวีป อันเป็นทวีปที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นเพียงทวีปเดียวที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประสูติ ตรัสรู้ และสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทว่าหากมองในแง่บริบททางตำแหน่งที่ตั้ง ก็สามารถแทนค่าวิหารหลังนี้เป็นปูพพิเททหวิป ซึ่งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ด้วย เนื่องจากตัวอาคารที่เป็นวิหารได้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก นอกจากนี้ ภายในวัดมีลานทรายเปรียบได้กับมหาสมุทรสี่พันดอน มีศาลาบาตร (ระเบียงคด) ล้อมรอบเขตพุทธาวาส เปรียบได้กับทวีปใหญ่ทั้ง 4 โดยสาเหตุที่แทนค่าศาลาบาตร (ระเบียงคด) เป็นทวีปทั้ง 4 เนื่องจากวัดเสลารัตนปัพพตาราม ไม่ปรากฏวิหารทิศดั่งเช่นวัดพระธาตุหริภุญชัย หรือวัดพระธาตุลำปางหลวง แต่ศาลาบาตร (ระเบียงคด) ของวัดแห่งนี้ก็ไม่สามารถแทนค่าเป็นทวีปใหญ่ทั้ง 4 ได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากขาดศาลาบาตรทางด้านทิศตะวันออกไปเหมือนวัดอินทราวาส ในแง่หนึ่งศาลาบาตร (ระเบียงคด) ของวัดแห่งนี้ก็สามารถแทนค่าเป็นกำแพงจักรวาลได้ เนื่องจากตัวอาคารที่เป็นศาลาบาตรมีความเชื่อมต่อกับกำแพงแก้วที่ล้อมเขตพุทธาวาส

อภิปรายผล

โลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับคติจักรวาลในล้านนา สามารถเชื่อมโยงกับคติจักรวาลทางพระพุทธศาสนาแบบสากลได้ เนื่องจากคติจักรวาลเกิดขึ้นจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ ภายหลังจึงมีการแต่งเติมเรื่องราว ซึ่งเป็นการรับรู้และจินตนาการเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม ประการแรก ด้านกายภาพที่รับรู้กล่าวคือ เทือกเขาหิมาลัยเปรียบเป็นเขาพระสุเมรุ ส่วนประเทศในอาเซียนมีภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูง ประกอบกับมีที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มาจากทางเหนือ ทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยในแถบบริเวณดังกล่าวนึกคิดว่าตนเองอยู่ในชมพูทวีป ส่วนภูมิอากาศก็ใกล้เคียงกับอินเดีย จึงทำให้เกิดตำนานจักรวาลต่างๆที่มีการผสมผสานดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่น (ล้านนาคติศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560: ออนไลน์)

สอดคล้องกับ วิโรจน์ อินทนนท์ ที่ได้กล่าวถึงเรื่องความคิดล้านนา ว่าในแต่ละชุมชนของล้านนามีกุุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดความแตกต่างทั้งในด้านความคิดและความเชื่อ แต่ก็ยังปรากฏลักษณะร่วมกันอยู่ ได้แก่ ความคิดและความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาตั้งแต่เกิดจนตาย และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนล้านนาอันเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในล้านนา (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559: 61)

ในขณะที่โชติ กัลยาณมิตร กล่าวถึงเรื่องไตรภูมิในพระพุทธศาสนา กับสถาปัตยกรรมไทย ว่ามีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ แต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยยังพบปัญหา เนื่องจากหนังสือทางด้านสถาปัตยกรรมไม่ได้กล่าวถึงปรัชญาที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการสร้างอาคารทางสถาปัตยกรรม เป็นเพียงการบอกกล่าวรูปแบบ และคัดลอกแบบต่อกันมา หากผู้ศึกษาสามารถวิเคราะห์และทำความเข้าใจลักษณะเรื่องไตรภูมิว่าเป็นแม่แบบของสถาปัตยกรรมไทยในประเด็นใดได้บ้าง ก็จะเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่อย่างยิ่ง (โชติ กัลยาณมิตร, 2521: เอกสารอัดสำเนา)

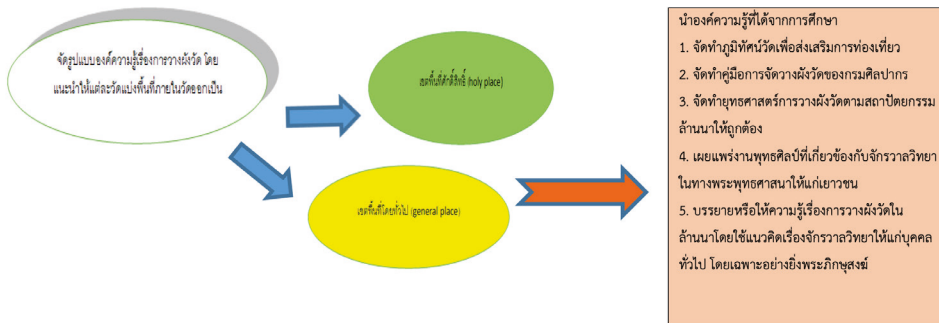
ทั้งนี้ กรกนก รัตนวราภรณ์ ยังได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในวัดว่ามักแทรกสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไว้เพื่อให้ผู้ที่พบเห็นได้เรียนรู้และตีความหมายของสัญลักษณ์นั้นๆ โดยองค์ประกอบสำคัญในการวางผังวัดล้านนา มีองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ เจดีย์ ที่เปรียบเหมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งจะถูกล้อมตรงกลางผังของเขตพุทธาวาส วิหารหลวง มีความสำคัญรองจากองค์เจดีย์ประธาน โดย

วิหารหลวงจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และให้พระเจดีย์อยู่หลังวิหารหลวง วิหารทิศ เปรียบเสมือนองค์ประกอบส่วนหนึ่งของจักรวาล นั่นคือเป็นทวีปทั้ง 4 ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ อุโบสถ เป็นสถานที่ประกอบ สังฆกรรมร่วมกันของพระสงฆ์ ซึ่งไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังที่แน่นอน หอไตรหรือหอธรรม เป็นอาคารเก็บรักษาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และกำแพงพุทธาวาส คือ กำแพงที่กั้นรอบทั้งเขตพุทธาวาส ซึ่งจะมีประตูโขงทางสำหรับเข้าออก โดยตามคติจักรวาลเปรียบได้กับกำแพงจักรวาล (กรณก รัตนวราภรณ์, 2545: 115)

จะเห็นได้ว่า การแทนที่สัญลักษณ์กับอาคารสถาปัตยกรรมของวัดโดยใช้จักรวาลคติ และองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏเป็นการวางผังวัด ควรจะต้องศึกษาเรื่องราวจักรวาลทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานสถาปัตยกรรมมีความถูกต้องและสมบูรณ์ ทั้งนี้ การเป็นสัญลักษณ์สามารถทดแทนความหมายในสิ่งที่มนุษย์มองเห็น และสามารถแทนสิ่งที่มนุษย์จินตนาการได้ สัญลักษณ์สามารถบ่งชี้ถึงบางสิ่งที่อยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ที่มนุษย์สามารถรู้ได้จากผัสสะและการใช้ความคิด โดยสัญลักษณ์และสิ่งที่มันอ้างถึงจะอยู่ในระดับเดียวกับความเป็นจริง ในขณะเดียวกันสัญลักษณ์ก็บ่งชี้ถึงบางสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากประสบการณ์ด้วย

ประการสำคัญ การวางผังวัดในล้านนาทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของปราชญ์ล้านนาในอดีต อันทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของคนล้านนาที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากผี ศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ความคิดและความเชื่อเหล่านี้ อาจมีช่วงระยะเวลาที่เกิดขึ้นพร้อมกันหรือก่อนหลัง แต่เมื่อพระพุทธศาสนาได้ถูกเผยแผ่เข้ามาในล้านนานั้นกลับมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก เนื่องจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องบุญบาป รวมถึงเนื้อหาเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มักลงท้ายด้วยการอธิบายเรื่องอานิสงส์ผลบุญ และหนทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์หรือไปสู่นิพพานได้

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังของวัดในล้านนา

การที่พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงโดยผ่านกาลเวลา ที่ช่วยส่งผ่านหลักธรรม คำสอนมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นความหมายของการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาคือการทำให้ศาสนาได้พัฒนาไปพร้อมกับคนที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้นๆ ซึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลง พัฒนา มีการต่อยอด ตัวรูปแบบและเนื้อหา ก็เปลี่ยนไปได้ การวางผังวัดในล้านนาให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาทางพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษารูปแบบ เนื่องจากความรู้ต้องอาศัยจากผู้รู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ปัจจุบันรูปแบบการสร้างวัดได้เห็นคุณค่าของแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่อยู่เบื้องหลังในการวางผังวัดลดน้อยลง อันเนื่องมาจากสถานการณ์วันเวลาที่เปลี่ยนไปพร้อมกับแนวคิดของคนรุ่นใหม่ ดังนั้นการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบการวางผังวัดล้านนาในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะวัดที่สร้างขึ้นใหม่ ก็จะทำให้ผู้อ่านได้เห็นถึงวิวัฒนาการหรือพัฒนาการการวางผังวัดในล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

สรุป

โดยภาพรวม การวางผังของวัดในล้านนามีคติสัญลักษณ์เรื่องจักรวาล ซึ่งได้รับแนวคิดนี้มาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีปรางค์เสมือนเขาพระสุเมรุ ส่วนพระพุทธศาสนาเมืองค์พระธาตุเจดีย์เปรียบได้กับเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาล วิหารและอาคารอื่นๆ เป็นทวีปที่ตั้งอยู่ตามทิศต่างๆ รายล้อมเขาพระสุเมรุ พื้นที่ว่างล้อมรอบอาคารเป็นทรายเสมือนมหาสมุทรสี่ทิศ กำแพงล้อมรอบเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล

หากแต่การวางผังวัดหลวงในล้านนามีลักษณะการวางผังวัดที่ใช้แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ชัดเจน โดยรูปแบบการวางตำแหน่งอาคาร ประกอบด้วย องค์พระธาตุเจดีย์ วิหาร เป็นอาคารหลักที่มีความสำคัญมากที่สุด มีวิหารเป็นอาคารที่มีความสำคัญรองลงมา อาคารเหล่านี้จะถูกวางตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางของวัด เรียงตัวอาคารตามแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ส่วนวัดราษฎร์มีลักษณะการวางผังวัดที่เน้นการใช้สอยมากกว่า การใช้แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาโดยตรง ผู้วิจัยมีทัศนะว่าการวางผังวัดราษฎร์ในล้านนาอาจใช้คติพระรัตนตรัยในการวางผังที่แสดงให้เห็นถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ขององค์ประกอบในวัด ได้แก่ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ กล่าวคือ มีวิหารเปรียบได้กับตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า มีหอธรรมเปรียบได้กับตัวแทนของพระธรรม และมีกุฏิสงฆ์เปรียบได้กับตัวแทนของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม การวางผังวัดทั้ง 2 ประเภทของล้านนาก็ยังคงเน้นความสำคัญของพระธาตุเจดีย์หรือวิหารเป็นหลัก ซึ่งหมายถึงการให้ความสำคัญต่อพระพุทธรูปเจ้ามากกว่าพระธรรมและพระสงฆ์

เนื่องจากจักรวาลนั้นมีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก พระพุทธรูปเจ้าทรงยอมรับว่ามีมนุษย์อาศัยอยู่ในจักรวาลอื่นๆด้วยพระปัญญาหยั่งรู้ของพระองค์ ทั้งนี้ การที่จะยอมรับชุดความรู้ใดๆก็ตาม สิ่งที่ต้องมีเป็นพื้นฐานอันดับแรก นั่นคือ ศรัทธาหรือความเชื่อมั่น โดยในทางพระพุทธศาสนา มนุษย์สามารถสร้างศรัทธาได้ 4 แบบ ดังที่เรียกว่า ศรัทธา 4 ซึ่งหมายถึง ความเชื่อ หรือความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ดังนี้

- 1) กัมมสัทธา หมายถึง เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม หรือเชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง
- 2) วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม หรือเชื่อว่าผลของกรรมมีจริง
- 3) กัมมัสสกตาสัทธา หมายถึง เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน
- 4) ตถาคตโพธิสัทธา หมายถึง เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ทั้งนี้ ผลของศรัทธา 4 แบบในทางพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ได้ ดังต่อไปนี้

1) ผลจากกัมมสัทธา เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม ดังคำกล่าวที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” ความเชื่อเรื่องกรรมหรือกฎแห่งกรรมนี้ทำให้มนุษย์สามารถปรับปรุงตนเองด้วยการหมั่นสร้างกรรมดี

2) ผลจากวิปากสัทธา ดังคำกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เมื่อมนุษย์เข้าใจและมีความเชื่อมั่นในหลักผลของกรรม ก็จะมีกำลังใจในการทำดี ละเว้นการทำความชั่ว อันเป็นพลังศรัทธาที่จะนำพาชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีงาม

3) ผลจากกัมมัฏสสกาตาสัทธา ส่วนความเชื่อที่ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ทำให้มนุษย์มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน เกิดความเมตตาต่อกัน เมื่อมนุษย์เข้าใจและยอมรับความจริงเหล่านี้ได้ มนุษย์ก็จะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

4) ผลจากตถาคตโพธิสัทธา เชื่อมั่นในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธองค์สามารถตรัสรู้ธรรมด้วยสติปัญญาของพระองค์เองปราศจากการดลบันดาลจากผู้อื่น ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ แล้วหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ด้วยสติปัญญาของตนเองได้เช่นกัน

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นในเรื่องของศรัทธา ซึ่งเป็นตถาคตโพธิสัทธา กล่าวคือ เชื่อมั่นในพลังปัญญาของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสรู้จริงโดยแท้ และพระองค์ทรงเป็นผู้นำทางที่มีศักยภาพ ให้ความมั่นใจแก่มนุษย์ว่า หากมีความเพียรพยายามฝึกฝนตนก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

จากที่กล่าวมานี้ การวางผังวัดโดยใช้แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญอันแท้จริงที่อยู่เบื้องหลัง นั่นคือ นิพพาน เพราะเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิต เป็นธรรมสูงสุด เนื่องจากจิตใจของมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์ และสิ่งที่สามารถกำจัดความทุกข์ได้ก็คือการบรรลุนิพพาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่สาวกของพระองค์ ว่า “ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลที่ล่วงมาแล้วก็ดี เราสอนเรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”

บรรณานุกรม

- กรกนก รัตนวรารณ. (2545). “จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา: สัญลักษณ์สะท้อนอำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โชติ กัลยาณมิตร. (2521). *ไตรภูมิในพุทธศาสนากับสถาปัตยกรรมไทย: คำสอนเชิงวิเคราะห์แม่แบบสถาปัตยกรรมไทย*. [เอกสารอัดสำเนา]. ม.ป.ท.:ม.ป.พ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ เนื่องในงานมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2557). *คติจักรวาลกับโลกทัศน์ของคนล้านนา*. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2560. แหล่งที่มา lannakadee.cmu.ac.th/area2/page1
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2559). *ความคิดล้านนา*. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2558). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและหลักธรรมสำคัญในอัครคัมภีร์”. *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.